

УДК 336.228:330.3

Муталимов В. А.

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Забезпечення стабільності розвитку національних економік і досягнення безпечності їх функціонування в умовах глобальної лібералізації ринків стає головною проблемою держави.

Яскравим проявом процесу економічної глобалізації виступає створення Світової організації торгівлі (СОТ), що супроводжується перерозподілом функції регулювання зовнішньої торгівлі окремих країн наднаціональними структурами з метою впорядкування та лібералізації взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва та більш повного використання його переваг.

Однак, глобальна лібералізація ринків, поряд з перевагами, в умовах нерівномірності розвитку національних економік, розширення у світовій економіці позицій ТНК, розповсюдження недобросовісної комерційної практики і впливу інших факторів, що посилює ризики та створює загрози макроекономічній стабільності [1]. Тому потрібна розробка національного механізму запобігання та ліквідації потенційних ризиків і загроз макроекономічній стабільності в умовах глобальної лібералізації ринків.

В умовах глобалізації досягти помітних успіхів в реалізації своїх конкурентних переваг можуть лише країни з ефективною, модернізованою економікою і сучасними державними та недержавними інститутами, які реалізують адекватну сучасним глобалізаційним процесам економічну політику [2]. У зв'язку з цим, вироблення механізму забезпечення макроекономічної стабільності стає необхідною умовою самозбереження держави [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми макроекономічної стабільності є предметом дослідження багатьох економістів вже понад 300 років.

Родоначальниками теорії макроекономічної стабільності є класики політичної економії: Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Юм, Ж.-Б. Сей, Д. С. Мілль, Т. Р. Мальтус, Ж.-Ш.-Л. Сімонді, К. Маркс.

Теоретичні передумови макроекономічної стабільності всебічно розглядались у працях представників неокласичної теорії: Дж. Кларка, А. Маршалла, Ф. Еджуорта, І. Фішера, В. Парето, Л. Вальраса, К. Векселя, А. Пігу, відстоюють ідею одночасної рівноваги на всіх ринках.

«Революцію» в теорії макроекономічної стабільності здійснив Д. М. Кейнс [4], ідеї якого отримали подальший розвиток у працях представників посткейнсіанства, як «ортодоксальних» кейнсіанців – Д. Р. Хікса, Е. Хансена, А. Лейонхуфвуда та ін., так і лівих кейнсіанців – Дж. Робінсона, П. Сраффи та ін.

Загальнотеоретичні аспекти макроекономічної стабільності досліджували українські вчені: Базілевич В. Д., Бажал Ю. М., Беляєв О. О., Білорус О. Г., Бородюк В. М., Галабузда М. К., Геєць В. М., Зайцев Ю. К., Ільїн В. В., Лановий В. Т., Лук'яненко Д. Г., Малий І. І., Мельник О. М., Мунтіян В. І., Ніколенко С. С., Пінчук І. О., Прутська О. О., Радіонова І. Ф., Савчук В. С., Тіщенко О. П., Феценко В. М., Фролова Г. С., Якубенко В. Д., Якубовський М. М.

Однак, незважаючи на значну розробленість проблеми, тим не менш між вченими, дослідниками явище «макроекономічна стабільність», не існує, як в науково-теоретичному, так і в організаційно-практичному сенсі, єдиної науково обґрунтованої точки зору щодо особливостей та закономірностей стабілізаційних процесів; мало дослідженими залишаються особливості макроекономічної стабільності у посткризовий період, в умовах глобальної

лібералізації ринків, а також шляхів її досягнення; відсутня єдина теоретико-методологічна база дослідження, що обумовлює труднощі у вирішенні цілого ряду принципових проблем макроекономічної стабільності: розробки методологічної концепції та системної стратегії макроекономічної стабільності, адекватних умов глобальної лібералізації ринків, визначення критеріїв оцінки макроекономічної ситуації та економічного розвитку, визначення місця і ролі держави в забезпеченні макроекономічної стабільності, теоретико-методологічної та практичної спільності забезпечення економічної безпеки країни та макроекономічної стабільності; немає однозначного визначення змісту самої категорії «макроекономічна стабільність», адже багато вчених визначають її по різних напрямках і на різних системних порядках.

Мета статті – розкрити динаміку підходів до розкриття сутності макроекономічної стабільності.

Проблеми інтеграції в глобально лібералізований простір вимагають спеціального вивчення, оскільки вони виявляються несподівано досить складними [5].

У вирішенні цієї проблеми сформувався значний коло світоглядних підходів – від апріоризму (радикального раціоналізму) Людвіга фон Мізеса [6] і Фрідріх Август фон Хайека [7], які стверджували, що «ніякої досвід ніколи не може змусити нас спростувати або модифікувати апріорні теореми» [4], до ультраемпіризму Т. Хатчисона, який вважав, що «в кінцевому рахунку, всі питання можуть бути задовільно вирішені шляхом глибокого емпіричного дослідження кожного питання окремо» [8]. На наш погляд, при виборі критеріїв оцінки різних методологічних установок потрібно виходити з мети, фактичних можливостей і конкретного об'єкта досліджень.

Накопичення знань про інтеграцію в глобально лібералізоване простір вимагають синтезу і розмежування різних світоглядних підходів, тобто з позицій теоретичного плюралізму. Прихильники плюралізму Б. Колдуелл [9], Д. Макклоскі [10] та ін. «допускають співіснування різних методологічних концепцій і відповідну свободу вибору їх стосовно до завдань дослідження, власним інтересам і здоровому глузду» [5].

Найбільш значущі напрями сучасної економічної теорії, досліджувані проблеми макроекономічної стабільності, з позицій плюралізму, на наш погляд, полягає в наступному.

Одна з основних, що залучаються до себе більшу увагу економістів протягом XIX–XXI ст. є проблема макроекономічної рівноваги, тобто збалансованості і пропорційності економічних процесів в масштабі всієї національної економіки: сукупного попиту і сукупної пропозиції, виробництва і споживання. При цьому, макроекономічна рівновага – це такий стан національної економіки, коли використання обмежених економічних ресурсів та їх розподіл між різними членами суспільства збалансовані, тобто має бути забезпечена відповідність між наступними параметрами: виробництвом і споживанням; доходами та витратами; сукупним попитом і сукупною пропозицією; товарною масою і її грошовим еквівалентом; заощадженнями та інвестиціями.

В економічній теорії макроекономічних ідеалом є побудова моделей загальної рівноваги економічної системи.

Макроекономічні моделі являють собою формалізований (логічно і графічно) опис різних економічних явищ і процесів із метою виявлення функціональних взаємозв'язків між ними [11].

Знання теоретичних моделей макроекономічної рівноваги дозволяє визначити конкретні фактори відхилень реальних процесів від ідеальних, знайти шляхи реалізації найбільш оптимального стану економіки.

Основною метою при досягненні макроекономічної рівноваги є наявність можливості збалансованого економічного зростання при стабільному рівні цін і повної зайнятості ресурсів. При цьому, найбільш важливими питаннями теорії і практики є вироблення механізму макроекономічної рівноваги: ринкового, або ж необхідно втручання держави?

В економічній науці існує багато моделей (теорій) макроекономічної рівноваги, не відображають погляди різних економічних шкіл на ці питання.

Родоначальниками першої моделі рівноваги, – моделі простого відтворення, вважаються фізіократи. Вона представлена основоположником цієї школи Ф. Кене у вигляді економічної таблиці [3], що відбиває рух суспільного продукту і грошових потоків між різними сферами економіки і верствами суспільства на прикладі Франції XVIII століття.

Надалі різними представниками економічної теорії були розроблені: класична модель макроекономічної рівноваги; модель загальної економічної рівноваги в умовах досконалої конкуренції Л. Вальраса; схеми капіталістичного суспільного відтворення К. Маркса; модель короткострокового економічної рівноваги Дж. Кейнса; модель «витрати – випуск» В. Леонтьєва; сучасний монетаризм та ін.

В ринковій економіці головною проблемою теорії макроекономічної рівноваги є рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією. Саме співвідношення між ними визначає всі інші параметри відтворення.

Розрізняють ідеальне, реальне, часткова і загальна рівновага.

Між рівновагою, пропорційністю і збалансованістю існує тісний взаємозв'язок. Якщо рівновага є бажаною метою макроекономічного розвитку, то пропорційність і збалансованість є елементами механізму її досягнення. Тому, ігнорування даного факту завжди призводить до односторонніх результатами, до протиріч і диспропорцій у економіці та суспільному житті, Наприклад, в економічній літературі та практиці господарювання СРСР у 30–80 роках поняття «економічна рівновага» не використовувалося, тому що «ще у 1929 році Сталін на конференції аграрників – марксистів вказав, що теорія рівноваги належить до «теорій, як забруднюють голови наших практиків», і закликав до «викорчовування» таких теорій» [1]. Це завдало великої шкоди радянській економічній науці і сприяло перетворенню її в інструмент захисту планової адміністративно-командної економічної системи.

Для загальної економічної рівноваги необхідна наявність певних передумов: відповідність сукупного попиту сукупній пропозиції на всіх типах ринків товарів, праці, капіталу та грошей; ефективне використання всіх економічних ресурсів, що означає відсутність масового безробіття, високого рівня інфляції, нереалізованих товарів і їх дефіциту; відповідність стратегічних цілей держави існуючим економічним можливостям; збалансованість між виробництвом і споживанням з орієнтацією їх розвитку в інтересах споживачів; відповідність доходів витрат [12].

В економічній теорії розрізняють класичну, кейнсіанську та монетаристську модель макроекономічної рівноваги.

Представниками класичних моделей макроекономічної рівноваги були Ф. Кене (1694–1774), Ж. Б. Сей (1767–1832), К. Маркс (1818–1883), Л. Вальрас (1834–1910), Ст. Парето (1848–1923) та ін.

Ф. Кене в своїй праці «Економічна таблиця» (1758) [13] зробив першу спробу створити модель рівноваги у вигляді схематичного зображення процесу простого відтворення і обігу сукупного суспільного продукту (СВП), його реалізації між представниками трьох класів [13]: продуктивний клас (землероби), що створює чистий дохід; клас безплідний, не створює нічого нового, а тільки переробний здобує першим класом в іншу форму, більш придатну для задоволення потреб; клас власників (землевласники), нічого не створює і не переробний, а тільки користується чистим доходом.

Ж. Б. Сей у своїй праці «Трактат політичної економії» (1803) [13] створив модель економічної рівноваги «попит = пропозицію». Згідно цієї моделі, виробництво товарів і їх пропозицію створюють свій власний попит. Оскільки продавець товару чи послуги отримує за них гроші, на які в свою чергу купує інші товари або послуги, то величина попиту завжди дорівнює обсягу реалізованої пропозиції. За цих умов у економіці попит і пропозиція завжди збалансовані і диспропорції у вигляді дефіциту товарів або їх надвиробництва неможливі. Цей висновок в сучасній літературі називають «законом Сея», його можна зобразити у вигляді моделі «сукупна пропозиція = сукупного попиту».

Класичні моделі макрорівноваги показали, що рівновага між сукупним попитом (AD) і сукупною пропозицією (AS) може порушуватися внаслідок зменшення попиту на розмір заощаджень (S), що зумовлює особливий інтерес підприємців, які мають потребу в кредитованих інвестиціях (I). Тому $AD = AS$ за умови, що розмір заощаджень дорівнювати величині кредитованих інвестицій, тобто $S = I$. Рівність сукупного попиту і сукупної пропозиції вимагає рівності кредитованих інвестицій та інвестованих заощаджень.

Значний внесок у теорію економічної рівноваги вніс і К. Маркс, який у другому томі «Капіталу» обґрунтував загальні умови пропорційного розвитку простого і розширеного відтворення, пояснив сутність відтворення продуктивних сил і виробничих відносин, а також всіх його фаз виробництва, розподілу, обміну і споживання [14]. Відтворення просте, за Марксом – це процес виробництва, який поновлюється щорічно в незмінних обсягах, а при розширеному відтворенні відбувається кількісне і якісне зростання кінцевих результатів виробництва. За умовами розширеного відтворення додатковий продукт використовується в певних пропорціях для особистого і виробничого споживання, для цього треба мати: додаткові засоби виробництва, додаткову робочу силу; додаткові засоби для існування робочої сили. К. Маркс розглядав сукупний суспільний продукт (СОП) як кінцевий результат процесу відтворення з двох сторін – натуральної і вартісної. Тому весь СОП і все суспільне виробництво, з точки зору речового складу, він поділяв на два підрозділи: виробництво засобів виробництва (I підрозділ), який обслуговує все суспільне виробництво і використовуються для виробничого споживання, тобто компенсації спожитих у процесі праці речових факторів виробництва; виробництво предметів споживання (II підрозділ), які використовуються для особистого споживання працівників та власників. За вартістю СОП складається з постійного капіталу (c), змінного капіталу (v) і додаткової вартості (m).

К. Маркс визначив три умови пропорційної реалізації складових частин СОП при простому і розширеному відтворенні. В умовах простого відтворення продукт I підрозділу дорівнює фонду відшкодування обох підрозділів; продукт II підрозділу дорівнює чистому продукту обох підрозділів; чистий продукт I підрозділу дорівнює фонду відшкодування II підрозділу. В умовах розширеного відтворення продукт I підрозділу більший, ніж фонд відшкодування в обох підрозділах; продукт II підрозділу більший, ніж чистий продукт обох підрозділів; чистий продукт I підрозділу більший, ніж фонд відшкодування II підрозділу. Отже, процес відтворення тісно пов'язаний з обміном продуктів обох підрозділів і вимагає певної пропорційності у самих підрозділах та між ними. Коли порушуються умови пропорційності, виникають диспропорції і нерівновага.

Представник неокласичної школи швейцарський економіст Л. Вальрас є творцем загальної економіко-математичної моделі функціонування макроекономіки – системи «загальної економічної рівноваги» [15], показує, яким чином ринкова економіка забезпечує рівність між сукупною сумою попиту та сукупною сумою пропозиції. В основу моделі покладено розгляд економіки як взаємодія господарюючих суб'єктів, аналіз їх економічної поведінки. Згідно «закону Вальраса» економічні агенти не мають ніяких надходжень коштів з зовні, а також «відкладеного попиту». Тому коли при незмінних цінах попит і пропозиція збігаються на всіх ринках, то внаслідок бюджетних обмежень економічних агентів попит і пропозиція автоматично збігаються і на єдиному ринку. Л. Вальрас показав, що рівновага домогосподарств і ринків споживчих товарів узгоджується з рівновагою фірм і ринків факторів виробництва. Модель вимагала включення таких категорій, як «гранична корисність», «еластичність попиту», «гранична продуктивність факторів виробництва». Він вперше описав взаємозв'язок товарних ринків у вигляді системи рівнянь загальної рівноваги:

- для попиту:

$$Q = D(P-A, M);$$

- для пропозиції:

$$Q = S(P - A, M),$$

де Q – обсяг продажів даного товару, D – функція попиту на даний товар, S – функція пропозиції на даний товар, P – ціна одиниці товару, A – реальні активи, M – запас готівки.

Маржиналістська концепція Л. Вальраса знайшла своє вираження у постановці екстремальних задач, що передбачають мінімізацію витрат. Роль і місце Л. Вальраса в економічній науці образно визначив Й. Шумпетер, який підкреслив, що «з усіх великих економістів Вальрас, звичайно ж, був найбільшим, оскільки він відкрив загальне рівновагу» [16]. Модель Вальраса, є логічно завершеною, але носить дещо абстрактний характер, так як виключає багато важливі елементи реальної економічного життя.

Крім відсутності накопичення, до надмірних спрощень слід віднести [2]: статичність моделі (передбачається незмінність запасу та номенклатури продуктів, а також незмінність засобів виробництва і споживчих переваг); припущення про існування досконалої конкуренції та ідеальної інформованості суб'єктів виробництва.

Дж. М. Кейнс у своїй основній праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936) [17] розробив повну модель макроекономічної рівноваги, яку описав за допомогою системи семи рівнянь.

Перше рівняння, що характеризує рівновагу на ринку товарів і послуг, передбачає рівність між обсягом заощаджень і обсягом інвестицій. Останні виступають як функція норми відсотка.

Друге рівняння описує рівновагу на грошовому ринку і означає рівність між готівкою і вартістю угод.

Рівновага на ринку праці описується третім рівнянням, яке вказує, що пропозиція праці є функцією грошової, номінальної заробітної плати.

Четверте і п'яте рівняння відображають взаємозв'язок між рівнем заробітної плати і повною зайнятістю. Пропозиція праці стає функцією реальної заробітної плати.

Шосте рівняння відображає зв'язок між рівнем зайнятості та виробничою функцією.

Сьоме рівняння показує, що гранична продуктивність праці визначає реальну заробітну плату.

У середині ХХ ст. американський економіст М. Фрідмен – засновник сучасного монетаризму, обґрунтував монетаристську модель економічної рівноваги, в якій запропонував замість державної політики експансії політику стримування, тобто обмеження доходів населення, рівня сукупного попиту, грошових виплат населенню, державних витрат, приросту грошової маси. При цьому може спостерігатися зростання безробіття та зниження інфляції. Держава при такому стані економіки повинна застосовувати політику лібералізації, тобто надання більшої свободи розвитку ринкових відносин, ціноутворення.

Таким чином, в центрі уваги представників цієї школи знаходиться проблема зв'язків між грошовою масою і обсягом виробництва [18]. На їхню думку, банки – провідний інструмент регулювання економічних процесів. Викликані ними зміни на грошовому ринку трансформуються в зміни на ринку товарів і послуг. Отже, монетаризм – це наука про гроші і їх ролі в процесі відтворення.

ВИСНОВКИ

Формування методологічних засад ефективної в умовах глобальної лібералізації ринків концепції макроекономічної стабільності вимагає зниження рівня абстракції макроекономічних аналітичних досліджень, застосування альтернативних мейнстріму теоретико-методологічних підходів інституціоналізму та еволюційної економічної теорії, розглядають економіку як динамічну, яка самоорганізується і розвивається нелінійно систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артёменко М. С. *Макроэкономическая стабилизация как условие устойчивого развития переходной экономики : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / М. С. Артёменко – М., 2006. – 289 с.*
2. Агапова И. И. *История экономической мысли / И. И. Агапова – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ», ЭКМОС, 1998. – 248 с.*
3. Кенэ Ф. *Избранные экономические произведения / Франсуа Кенэ. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1960. – 552 с.*
4. Майбурд Е. М. *Введение в историю экономической мысли : От пророков до профессоров / Е. М. Майбурд. Акад. Нар. Хоз. При Правительстве РФ. – М. : Дело, 1996. – 544 с.*
5. Научитель М. В. *Методология экономической науки / М. В. Научитель – Минск : Мозырь; «Белый ветер», 1999. – 160 с.*
6. Мизес Л. *Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность / Л. Мизес – М. : Дело, Catallaxy, 1993. – 240 с.*
7. Хайек Ф. *Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек – М. : Изограф, 2000. – 256 с.*
8. Hutchinson Thomas. *The History of the Province of Massachusetts Bay: From 1749 to 1774. / Thomas Hutchinson – London : John Murray, 1828.*
9. Caldwell B. J. *Beyond Positivism : Economic Methodology in the Twentieth Century / B. J. Caldwell – London : Allen and Unwin, 1982.*
10. McCloskey D. *The Rhetoric of Economics: Second Edition / D. McCloskey – Madison : University of Wisconsin Press, 1998.*
11. *Экономика. В 2-х частях. Часть 2. Макроэкономика / С. К. Ашванян [и др.]; под. ред. С. К. Ашваняна и Т. А. Сапожниковой. – Кемерово : Кемеровский технологический институт пищевой промышленности, 2009. – 212 с.*
12. Мамалуй О.О. *Основи економічної теорії: підручник / О.О. Мамалуй, О.О. Гриценко, Л.В. Гриценко, та ін; за заг. ред.: О.О. Мамалуй. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 478 с.*
13. *Физиократы. Избранные экономические произведения. Ф. Кенэ, А. Р. Ж. Тюрго, П. С. Дюпон де Немур ; пер. А. В. Горбунова, Ф. Р. Каплан, П. Н. Ключкина, Л. А. Фейгина, И. А. Шапиро – М. : Эксмо, 2008. 1200 с.*
14. Маркс К. и Энгельс Ф. *Соч., 2 изд., т. 24. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1961. – 649 с.*
15. Вальрас Л. *«Элементы чистой политической экономии или Теория общественного богатства» / Л. Вальрас – М. : Изограф, 2000. – 448 с.*
16. Шумпетер Й. *Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В. С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.*
17. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. Антология экономической классики. – М. : Эконом, 1993. – 494 с.*
18. Фридмен М. *Количественная теория денег / М. Фридмен – М. : Эльф пресс, 1996. – 76 с.*
19. Сэй Ж.-Б. *Трактат политической экономии / Жан-Батист Сэй. Экономические софизмы; Экономические гармонии / Фредерик Бастиа; [сост., вступ. ст. и коммент. М. К. Бункиной и А. М. Семенова]. – М. : Дело : Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000.*